

~ МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ~

УДК 339.98

DOI:10.32680/2409-9260-2022-8-297-89-94

**РОЛЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ У МІЖНАРОДНИХ
ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ**

Тарасевич Н. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: nvt4364@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2110-7320

***Анотація.** Метою дослідження є оцінка ролі транснаціональних корпорацій у міжнародних економічних відносинах в умовах глобалізаційних процесів. Під час написання статті використовувався системно-аналітичний метод; метод порівняння – для визначення причин та ступеню впливу динамічних змін і відхилень; метод угруповань – для систематизації фактичних даних; метод табличного відображення аналітичних даних – для відображення аналітичної інформації. Визначено характер та типи прямих іноземних інвестицій як одну з найпопулярніших стратегій виходу транснаціональних компаній на міжнародні ринки. Надано оцінку економічних показників глобальних прямих іноземних інвестицій у світовій економіці. Досліджено динаміку припливу та відтоку прямих іноземних інвестицій у міжнародних економічних відносинах за групами країн. Проаналізовано динаміку основних показників інтернаціоналізації найбільших транснаціональних компаній світу. Визначено пріоритетні напрями у подальшому розвитку транснаціональних корпорацій у міжнародних економічних відносинах в умовах глобалізаційних процесів. Практична значимість дослідження полягає у визначенні ролі транснаціональних корпорацій у міжнародних економічних відносинах в умовах глобалізаційних процесів.*
Ключові слова: транснаціональна корпорація, прямі іноземні інвестиції, глобалізація, міжнародні економічні відносини, зовнішньоекономічна діяльність.

**THE ROLE OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS IN INTERNATIONAL
ECONOMIC RELATIONS**

Tarasevych Nataliia, PhD in Economics, Associate professor of the Department of Banking, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: nvt4364@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2110-7320

***Abstract. Purpose.** The purpose of the article is to assess the role of transnational corporations in international economic relations in the context of globalization processes.*

***Method.** The system-analytical method was used; comparison method - to determine the causes and degree of impact of dynamic changes and deviations; grouping method - to systematize factual data; method of tabular display of analytical data - for displaying analytical information.*

***Results.** The nature and types of foreign direct investment are outlined as one of the most popular exit strategies of multinational companies. It is emphasized that investments can be both inorganic (acquisition of a business in a foreign country) and organic (expansion of an already existing business in the target market). It is noted that foreign direct investment covers two types of flows: investment in production, resources and services, as well as capital investment in infrastructure. An assessment of the economic indicators of global direct foreign investment in the world economy is given. It is found that international production tended to expand gradually over the study period. The actual data reflect an anticipatory trend in the growth of revenues from attracted global foreign direct investment compared to changes in the flows of attracted foreign direct investment. The dynamics of the inflow and outflow of direct foreign investments in international economic relations by country groups were studied. The dynamics of the main indicators of the internationalization of the world's largest multinational companies were analyzed. The priority directions in the further development of transnational corporations in international economic relations in the conditions of globalization processes are defined.*

***Practical importance.** The practical importance of the study is to determine the role of transnational corporations in international economic relations in the context of globalization processes.*

Keywords: transnational corporation, foreign direct investment, globalization, international economic relations, foreign economic activity.

JEL Classification: F010, F210, F230.

Постановка проблеми. Глобалізація міжнародних зв'язків та перетворення національних

економік окремих країн в єдину світову економіку стала одним із найважливіших факторів для всіх учасників міжнародних економічних відносин. Транснаціональні корпорації в цих умовах є невід'ємними суб'єктами світової економіки. З посиленням глобалізаційних процесів в економіці міжнародні мережі виробництва транснаціональних корпорацій також ускладнюються, поступово трансформуються у глобальні мережі світового виробництва. Традиційно транснаціональні корпорації використовують економію на масштабі та конкурентні переваги над малими компаніями-конкурентами для швидкого розширення та виходу на нові ринки. За цих обставин прямі іноземні інвестиції є однією з найпопулярніших стратегій виходу транснаціональних корпорацій на світові ринки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних аспектів ролі та значення транснаціональних корпорацій у міжнародних економічних відносинах в умовах глобалізаційних процесів присвячено багато наукових праць відомих вчених. Питання розвитку транснаціоналізації економічних процесів досліджували такі західні вчені, як Дж. Гелбрейт, С. Хаймер, Дж. Даннінг, М. Портер, Ч. Кінделбергер, П. Баклі, К. Акамацу. Дослідженням взаємодії транснаціональних корпорацій з національними економіками займалися вітчизняні науковці В. М. Кочетков [1], Е. В. Молчанова [2], А. В. Качур, Д. М. Могилко [3], С. О. Стрельник [4] та інші вчені.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних умовах глобалізації світової економіки транснаціональні корпорації стають глибшими. Спостерігається високий рівень розосередженості власності, у тому числі через непряме, перехресне та пайове володіння. Складність структур транснаціональних корпорацій є результатом фрагментації, переоцінки профілю діяльності, злиття та поглинання, а також поглиблення міжнародних партнерських відносин. Тому вирішення потребують питання визначення та зміни ролі, значення транснаціональних корпорацій у системі сучасних міжнародних економічних відносин.

Мета дослідження. Метою дослідження є оцінювання ролі транснаціональних корпорацій у міжнародних економічних відносинах в умовах глобалізаційних процесів.

Основний матеріал. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) протягом достатньо тривалого періоду часу є однією з найпопулярніших стратегій виходу транснаціональних компаній (ТНК) на зарубіжний ринок, причому такі інвестиції можуть мати як неорганічний (придбання бізнесу в зарубіжній країні), так і органічний (розширення вже наявного бізнесу на цільовому ринку) характер. Зазначимо, що ПІІ зазвичай охоплюють два типи потоків: інвестиції у виробництво, ресурси та послуги, а також капіталовкладення в інфраструктуру (соціальні установи, комунальні послуги, транспортні системи, промислове зонування). Відмінність двох зазначених типів інвестицій полягає в тому, що перші здійснюються окремими ТНК, тоді як для здійснення других залучається багато кредиторів та інвесторів.

Аналіз інвестиційної політики традиційно сконцентрований навколо інвестицій у виробництво, що пов'язано з їх визначальним значенням у процесах просування експорту, структурних змін в економіці. В останні роки все більша увага приділяється інвестиціям в інфраструктуру через їх значущість для реалізації цілей сталого розвитку країн світу, ця увага посилюватиметься після пандемії.

Економічні показники глобальних ПІІ та міжнародних економічних відносин у 2005-2020 рр. надані у таблиці 1.

Таблиця 1.

Показники глобальних ПІІ у світовій економіці за період 2005-2020 рр., млрд. дол., в поточних цінах

Показник	2005-2008	2015	2018	2019	2020
Приплив ПІІ	1414	2032	1437	1530	999
Відтік ПІІ	1451	1698	871	1220	710
Дохід від припливу ПІІ	1028	1513	1799	1953	1840
Норма прибутку (приплив),%	8,6	6,9	6,8	6,7	6,1
Обсяг чистих транскордонних злиттів та поглинань	729	735	816	483	497
Додана вартість зарубіжних підрозділів	5325	6002	7257	8000	8117

Джерело: складено автором за матеріалами [6, с.18; 7, с.22]

Протягом 2005-2020 років міжнародне виробництво мало тенденцію до поступового розширення. За фактичними даними за період 2005-2020 рр. спостерігається випереджальна тенденція зростання доходів від залучених глобальних ПІІ (78,9%) при зіставленні змін у доходах із змінами самих потоків залучених ПІІ (-29,3%) за період дослідження. Крім того, спостерігалось зростання доданої вартості, створюваної зарубіжними підрозділами ТНК, на 52,4% в цілому за період, що свідчить про збільшення додаткової вигоди, яку одержують зарубіжні підрозділи у результаті виробничої діяльності. Це також вказує на зрушення у розподілі доданої вартості між чинниками виробництва у бік не праці, а саме капіталу. Економічні показники відображають тенденцію поступового зміщення глобального виробництва у бік нематеріальної та цифрової діяльності.

Один з найвищих припливів глобальних ПІІ в останні роки спостерігався у 2015 році (38%, порівнюючи з попереднім роком). Причиною цього зростання стали транскордонні злиття і поглинання, що в цей період мали тенденцію до зростання та частково зумовлені корпоративною реконфігурацією. Це стосується змін у структурах власності або юридичних структурах ТНК, зокрема, податкових інверсій (у даному випадку має місце переведення головного офісу ТНК до країни з низькою ставкою податку).

Динаміка припливу та відтоку ПІІ у світовій економіці за період 2015-2020 рр. надана у таблиці 2.

У цілому за період дослідження спостерігається зниження припливу ПІІ на 50,8%. Причому характерною тенденцією є те, що навіть до пандемії спостерігалось суттєве зниження припливу та відтоку ПІІ. Тому ця тенденція скорочення припливу та відтоку прямих іноземних інвестицій є характерною рисою сучасних міжнародних відносин.

Найбільш суттєвим скороченням прямих іноземних інвестицій характеризуються розвинені країни – за період на 75,4%. У розвинених країнах за 2015-2020 рр. спостерігається найбільше зниження як припливу, так і відтоку ПІІ. У період пандемії особливе зниження зазнали ПІІ нових проектів. Різко знизилася дохідність ПІІ та зросли терміни їхньої окупності у секторі освіти та охорони здоров'я. Найменшим скороченням прямих іноземних інвестицій характеризуються країни, що розвиваються, інвестиційний приплив в яких за період скоротився лише на 9,2%.

Таблиця 2.

Динаміка припливу та відтоку ПІІ у світовій економіці за групами країн

Група країн	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Темп зростання, %
Приплив ПІІ							
Загалом (млрд. дол.)	2032	2065	1647	1437	1530	999	49,2
Розвинені країни	1268	1345	894	708	749	312	24,6
Країни, що розвиваються	730	654	702	692	723	663	90,8
Країни з перехідною економікою	34	67	50	37	58	24	70,6
Відтік ПІІ							
Загалом (млрд. дол.)	1698	1616	1605	871	1220	740	43,6
Розвинені країни	1263	1173	1087	431	780	347	27,5
Країни, що розвиваються	403	418	479	403	417	387	96,0
Країни з перехідною економікою	32	25	38	38	23	6	18,8

Джерело: складено автором за матеріалами [8, с.248-251]

Країни, що розвиваються, загалом отримали вигоди від залучення ПІІ у вигляді «грінфілд»-проектів, а також від реінвестування у вже існуючі ПІІ. Разом з тим, ТНК дедалі менше вдаються до стратегії ПІІ, які свого часу уособлювали процеси економічної глобалізації, і ця тенденція лише посилювалася під час пандемії. Навіть до пандемії, глобальні ПІІ та доходи від них мали тенденцію до зниження. Водночас слід зазначити, що

С. Евенетт і Дж. Фрітц вказують на той факт, що середній прибуток від ПІІ у країнах, що розвиваються, падав швидше, ніж у розвинених країнах [9].

Для країн з перехідною економікою також характерною тенденцією є скорочення припливу та відтоку прямих іноземних інвестицій, але темпи зниження інвестиційних вкладень цих країн є значно меншими, якщо порівняти з розвиненими країнами.

У період кризових явищ зниження ПІІ у формі транскордонних злиттів та поглинань було несуттєвим. Найбільше зниження було характерно для ПІІ у формі нових «грінфілд»-проектів, а також у формі угод з міжнародного проектного фінансування. Спостерігалось зниження всіх компонентів ПІІ, що призвело до скорочення сукупного прибутку ТНК. Крім того, спостерігалось зниження важливої частини ПІІ – реінвестованих доходів зарубіжних підрозділів ТНК.

Особливо різким скорочення відтоку ПІІ було з Великої Британії, Німеччини, Ірландії, Нідерландів. Зокрема, у Нідерландах відтік інвестицій був обумовлений ліквідацією холдингів та корпоративною реконфігурацією, у Великій Британії – продажем частини зарубіжних активів. Зарубіжна інвестиційна діяльність ТНК з країн також знизилася, проте вивезення ПІІ з Китаю залишалося найвищим у світі (133 млрд. дол. у 2020 році) [8].

У глобальних ПІІ Китай майже вдвічі збільшив свою участь у транскордонних злиттях та поглинаннях, а крім цього зростання вивезення ПІІ з Китаю навіть в умовах пандемії було зумовлене продовженням розширення проекту «Один пояс – один шлях». Крім того, Китай залишається найбільшим реципієнтом ПІІ в регіоні, і закордонні ТНК продовжують здійснювати капіталовкладення в цю країну через сприятливий інвестиційний клімат, розвинену інфраструктуру і зростаючу купівельну спроможність.

У сучасних глобалізаційних умовах спостерігається довгострокова тенденція концентрації міжнародного виробничого процесу у великих ТНК, що прискорюється з розвитком цифрової економіки. Фрагментація виробництва протягом багатьох років змушувала ТНК постійно змінювати конфігурацію та способи свого зростання на основі процесів транскордонного злиття та поглинання, партнерських відносин та створення спільних підприємств. Історично це зумовлювало зростання розміру та ступеня інтернаціоналізації найбільших ТНК у світі.

Динаміка показників інтернаціоналізації 100 найбільших ТНК світу надана у таблиці 3. Слід враховувати, що рівень показника у 1995 році прийнятий за 100. Дані таблиці свідчать, що активи найбільших ТНК зростали за аналізований період швидше за зростання світової економіки та міжнародного виробництва, а частка зарубіжних активів, продажів і зайнятих за кордоном зросли з приблизно 40-50% до 60-65%.

Таблиця 3.

Динаміка показників інтернаціоналізації 100 найбільших ТНК, %

Показники	1995	2000	2005	2010	2015	2020
Сукупні активи	100	151	212	291	314	328
Частка зарубіжних активів, %	41	50	54	61	62	63
Сукупні продажі	100	113	158	184	187	201
Частка зарубіжних продажів, %	48	50	57	63	65	65
Світовий валовий внутрішній продукт (ВВП)	100	109	153	213	252	297

Джерело: складено автором за матеріалами [7]

Можна зазначити, що інтернаціоналізація ТНК не досягла точки насичення, проте розвиток цифрових технологій може в перспективі зумовити швидше зростання міжнародних масштабів ТНК, оскільки відкриваються нові можливості для відокремлення споживання від виробництва, прискорення процесів створення та модернізації підприємств.

Історично процеси транснаціоналізації бізнесу розвивалися внаслідок розширення капіталу та виробництва за межі національних ринків, що було ініційовано ТНК. Процеси транснаціоналізації є основою економічної глобалізації, яка розвивалася переважно на основі поглиблення поділу праці в рамках міжнародної торгівлі. Економічна глобалізація поступово призводила до географічної диверсифікації підрозділів ТНК, що було зумовлено імперативами масштабування їх діяльності та утримання конкурентних переваг. У результаті ТНК стали ключовими суб'єктами світової торгівлі та світових інвестицій. Різні джерела оцінюють частку ТНК у світовому експорті у діапазоні 50-60%, причому 20% світового експорту формується материнськими компаніями ТНК, тоді як 30-40% складає експорт

їхніх зарубіжних підрозділів.

На сучасному етапі розвитку економічних процесів лише третина світового експорту припадає на незалежні компанії, які не приймають участь у міжнародному виробництві, тоді як дві третини припадає на ТНК і мережу їхніх зарубіжних підрозділів. Мережа зарубіжних підрозділів ТНК займає 30% світового експорту, причому зарубіжні підрозділи грають особливу роль у міжнародній торгівлі послугами, що потребує близькості споживачів до постачальників [10]. На деяких ринках, що розвиваються (особливо для країн з перехідною економікою) не завжди підходящою є стратегія прямих іноземних інвестицій, і в цих умовах провідні ТНК орієнтуються на спільне підприємництво, тобто на перенесення виробництва продукції в країну на базі спеціальної угоди з місцевою компанією (у вигляді ліцензування, угоди про технічне обслуговування, франчайзингу, управлінського контракту, контрактного спільного підприємства чи міжнародного контракту підряду).

Зазначимо, що у сучасних умовах організація зовнішньоекономічної діяльності ТНК зазнає серйозних змін внаслідок продажу активів багатьма ТНК та зміни своїх географічних ринків. Зокрема, ринок Китаю протягом тривалого часу розглядався компаніями розвинутих країн як найвигідніший і пріоритетний. Однак посилення торговельного конфлікту Китаю та США починаючи з 2018 року, а також подорожчання вартості факторів виробництва в Китаї сприяли відходу багатьох компаній на ринки країн Азії з нижчими витратами. Глобальна криза, спричинена пандемією, лише посилила тенденції ніаршорингг (аутсорсинг бізнес-процесів у компанії, які розташовані в сусідніх країнах стосовно замовника) та рещорингг (процес повернення до країни виробництва, що раніше було перенесене в країни з дешевшою робочою силою).

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити висновок, що в сучасних економічних умовах негативні тенденції глобальних прямих іноземних інвестицій багато в чому обумовлені державною політикою, що створює бар'єри для інвестиційного клімату: знизилася популярність державного програмування залучення прямих іноземних інвестицій у багатьох країнах, так само як і політики заохочення, що характерно як для розвинених країн, так і для країн, що розвиваються, і з перехідною економікою. Зростають вимоги локалізації по відношенню до прямих іноземних інвесторів. Країни світу більшою мірою орієнтуються на політику заохочення прямих іноземних інвестицій до сфери послуг, ніж у галузі матеріального виробництва. Водночас як держава, так і бізнес зацікавлені у відродженні комерційного інтересу до прямих іноземних інвестицій. Найважливішим компонентом, що характеризує масштаби позиціонування ТНК у сучасній світовій економіці, є оцінка їх орієнтованості на інноваційні процеси.

У сучасних умовах спостерігається зростання прямих іноземних інвестицій найбільших ТНК у наукові дослідження, які здійснюються ними за кордоном для інтеграції до кластерів або отримання доступу до першокласних ресурсів. Відбувається зростання масштабів інтернаціоналізації досліджень та розробок як стратегічний вектор розвитку деяких ТНК, зокрема у автомобілебудуванні. Слід зазначити, що глобальні прямі іноземні інвестиції у нові («Грінфілд») проекти у сфері досліджень та розробок продовжують свою тенденцію до зростання. Лідруючі позиції з інвестицій у наукові дослідження займають міжнародні компанії – технологічні гіганти, автомобільні та фармацевтичні ТНК.

Список літератури

1. Кочетков В. М. Розвиток українських ТНК як фактор росту економіки країни. Ефективна економіка. 2013. №10. С. 55-60.
2. Молчанова Е. Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками на прикладі України. URL: <http://library.fes.de/pdffiles/bueros/ukraine/09718.pdf>. (дата звернення: 28.06.2022).
3. Качур А. В. Могилко Д. М. ТНК та їх роль у сучасних міжнародних економічних відносинах. Економіка і суспільство. 2018. Випуск №19. С.55-62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-9>.
4. Стрельник С. О. ТНК як інституційна форма транснаціоналізації національних економік. Економіка та держава. 2015. № 4. С.61-65. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2015/15.pdf. (дата звернення: 28.06.2022).
5. Тарасевич Н. В. Роль та значення транснаціональних компаній у діяльності світового фінансового ринку. Управління розвитком соціально-економічних систем: збірник матеріалів VI Міжнародної наук.-практ. Конференції Державного біотехнологічного університету, 15-

16 червня 2022 року. С.131-133.

6. UNCTAD (2019). World Investment Report 2019. Special Economic Zones. UNCTAD, N.Y. & Geneva, 221 p.
7. UNCTAD (2020). World Investment Report 2020. International Production Beyond the Pandemic. UNCTAD, N.Y. & Geneva, 247 p.
8. UNCTAD (2021). World Investment Report 2021. Investing in Sustainable Recovery. UNCTAD, N.Y. & Geneva, 257 p.
9. Evenett S., Fritz J. (2021). FDI is in big trouble: Insights from the 27th Global Trade Alert report. VoxEU.org, June 03. URL: <https://voxeu.org/article/fdi-big-trouble-insights-27th-global-trade-alert-report>. (дата звернення: 28.06.2022).
10. De Backer K., Miroudot S., Rigo D. (2019). Multinational enterprises in the global economy: Heavily discussed, hardly measured. VoxEU.org, September 25. URL: <https://voxeu.org/article/multinational-enterprises-global-economy>. (дата звернення: 28.06.2022).

References

1. Kochetkov, V. M. (2013) Rozvytok ukrains'kykh TNK iak faktor rostu ekonomiky krainy. *Efektivna ekonomika*, 10 (2013), 55-60. [In Ukrainian].
2. Molchanova, E. Vzaiemodiia transnatsional'nykh korporatsij z natsional'nymy ekonomikamy na prykladi Ukrainy. Retrieved from: <http://library.fes.de/pdffiles/bueros/ukraine/09718.pdf>. [In Ukrainian].
3. Kachur, A.V. & Mohylko, D.M. (2018) TNK ta ikh rol' u suchasnykh mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosynakh. *Ekonomika i suspil'stvo*. 19 (2018), 55-62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-9>. [In Ukrainian].
4. Strel'nyk, S.O. (2015) TNK iak instytutsijna forma transnatsionalizatsii natsional'nykh ekonomik. *Ekonomika ta derzhava*. 4 (2015), 61-65. Retrieved from: http://vvv.etsonomy.in.ua/pdf/4_2015/15.pdf. [In Ukrainian].
5. Tarasevych, N. V. (2022) Rol' ta znachennia transnatsional'nykh kompanij u diial'nosti svitovoho finansovoho rynku. *Upravlinnia rozvytkom sotsial'no-ekonomichnykh system: zbirnyk materialiv VI Mizhnarodnoi nauk.-prakt. Konferentsii Derzhavnogo biotekhnolohichnoho universytetu*, 131-133. [In Ukrainian].
6. UNCTAD (2019). World Investment Report 2019. Special Economic Zones. UNCTAD, N.Y. & Geneva, 221 p.
7. UNCTAD (2020). World Investment Report 2020. International Production Beyond the Pandemic. UNCTAD, N.Y. & Geneva, 247 p.
8. UNCTAD (2021). World Investment Report 2021. Investing in Sustainable Recovery. UNCTAD, N.Y. & Geneva, 257 p.
9. Evenett, S. & Fritz, J. (2021). FDI is in big trouble: Insights from the 27th Global Trade Alert report. VoxEU.org, June 03. Retrieved from: <https://voxeu.org/article/fdi-big-trouble-insights-27th-global-trade-alert-report>. (data obrashcheniya: 28.06.2022).
10. De Backer, K. & Miroudot, S. & Rigo, D. (2019). Multinational enterprises in the global economy: Heavily discussed, hardly measured. VoxEU.org, September 25. Retrieved from: <https://voxeu.org/article/multinational-enterprises-global-economy>.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2022

Прийнята до публікації 20.08.2022